

СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОГО У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ РОБІТНИЧО- СЕЛЯНСЬКОЇ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ У ПЕРІОД ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ 1942–1944 рр.

Проаналізовано роль та місце патріотичного та інтернаціонального виховання в Робітничо-Селянській Червоній Армії в період 1942–1944 рр. Розкрито сутність “російськоцентричної” складової у побудові нової концепції радянського патріотизму. Висвітлені особливості та тенденції домінування національної та інтернаціональних констант під час визволення України та витримання балансу цих складових у процесі патріотичного виховання. Розглянуто антиколабораціоністську складову радянського патріотизму.

Ключові слова: пролетарський інтернаціоналізм, російський патріотизм, партійно-політична робота.

Постановка проблеми. Нерозривний зв’язок історії нашої країни з феноменом патріотизму є визначальною рисою існування та розвитку держави. Слід визнати пріоритетне значення патріотизму як чинника, що здатний забезпечувати консолідацію суспільства та допомагає йому подолати важкі та складні періоди історичного процесу.

Розробка цієї теми пов’язана з необхідністю об’єктивного висвітлення та аналізу радянського періоду нашої історії. Це обумовлено тим, що ідеї та ціннісні установки радянського періоду продовжують існувати та впливати на сучасне суспільство, яке об’єктивно відображає певні генетичні риси, запозичені із радянської доби.

Актуальність проблеми. Вивчення протиріч та особливостей зародження, функціонування та трансформації радянського патріотизму у роки Великої Вітчизняної війни розкриває для сучасності нові можливості для більш глибокого

Гула Руслан Володимирович, доктор історичних наук, професор кафедри гуманітарних наук, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Гула Р.В., 2013

вивчення філософських, політологічних та соціологічних аспектів цього феномена. В свою чергу, це дає змогу повніше розкрити духовний потенціал народу України на переломних етапах української історії. Дослідження проблеми у цьому ракурсі допоможе розробити концептуальні засади організації патріотичного виховання, формування національної гідності та історичної свідомості сучасної молоді.

Стан дослідження проблеми. В останні десятиріччя особлива увага російської та української історіографії звернена на дослідження особливостей функціонування та розвитку патріотичної ідеології як структурного елемента духовного єднання нації та армії. У цьому контексті слід зазначити величезний науковий внесок у розробку історичних основ воєнно-державної складової патріотизму таких сучасних українських дослідників, як В. Гриневич, М. Коваль, В. Король, О. Лисенко, Ю Ніколаєць. Серед російських дослідників слід визначити наукові розробки Г. Айрапетова, В. Дайнеса, В. Золотарьова та багатьох інших. У рамках нашої статті слід охарактеризувати сучасні українські дослідження про Другу світову війну, які відображають “україноцентричну тенденцію” акцентування на негативних аспектах аналізу подій воєнного часу на теренах України. Характерними особливостями цього напрямку є підміна поняття “Велика Вітчизняна війна” на “німецько-радянську війну”, що штучно звужує розгляд ролі та місця українського народу в перемозі над нацизмом та введення нової системи ідеологічних штампів замість стереотипів партійно-політичного трактування радянської історіографії. Одночасно, незважаючи на домінуючу в середовищі політично заангажованих істориків “україноцентричну” тенденцію, слід визнати, що не лише вона визначає загальну картину української історіографії з трактовки подій Великої Вітчизняної війни. Зазначимо принципову наукову позицію дослідників І. Грідіної, П. Добрава, В. Іваненка, А. Чайковського, В. Якуніна, які поряд з критичним осмисленням та розвінчанням історичних міфів радянського періоду одночасно зберігають у своїй дослідницькій діяльності фундаментальні роботи історіографії того часу.

Метою статті автор визначає висвітлення особливостей співвідношення національного та інтернаціонального у системі патріотичного виховання в Робітничо-Селянській Червоній Армії (РСЧА) у період ведення боїв на території України у 1942–1944 рр.

Особливе місце у формуванні патріотичної свідомості радянських воїнів займає період визволення України від німецько-фашистських загарбників.

Створення нових ідеологічних конструкцій системи патріотичного виховання в армії відбувалося через подолання старого новим, регресивного прогресивним на принципово новій основі діалектичного заперечення. Це у своєму розвитку викликало відповідну систему протиріч, основними з яких були протиріччя між:

урахуванням необхідності ефективного використання великоруської патріотичної складової в армії та інтернаціональним складом РСЧА;

інтернаціональною формою патріотичного виховання у РСЧА та її національним змістом;

загальнолюдськими цінностями патріотизму та їх класовим обмеженням у системі партійно-політичної роботи.

Система сил та засобів патріотичного виховання у РСЧА в період підготовки до визволення українських земель зазнала чергової реорганізації. 9 жовтня 1942 р., згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР інститут воєнних комісарів був скасований та в армії і на флоті вводилося повне єдиноначалля. Згідно з директивою ГоловПУ РСЧА № 158 від 10 жовтня 1942 р. “Про встановлення повного єдиноначальства та скасування інституту воєнних комісарів” зазначено, що оргштатні зміни не зменшують значення партійно-політичної роботи та її складової – патріотичного виховання, а навпаки, створюють принципово нові умови для конкретизації виховного процесу у РСЧА. Серед основних завдань армійського партполітапарата визначені боротьба за зміцнення військової дисципліни, підвищення авторитету командира [1, с. 180]. Відбувається конкретизація процесу воєнно-політичного виховання, його патріотичної спрямованості у системі командирського єдиноначальства.

Більш того, діяльність партійно-політичного апарата орієнтується на підвищення рівня військової майстерності як необхідної якості ефективного виховного процесу солдата-патріота. “Не будучі військово підготовленим, – зазначає “Красная Звезда”, – неможливо вести політичну роботу, неможливо бути ватажком червоноармійських мас” [2].

На початок визволення України система патріотичного виховання у РСЧА остаточно перейшла на рейки російського патріотизму з урахуванням класової складової радянського патріотизму. Пропагандистська машина набрала настільки потужні оберти пропаганди російських національних (особливо воєнних) традицій, історичного минулого Росії, що її вплив у подальшому визначав усі пріоритети патріотичного виховання в армії під час війни.

Актом відродження російських національних традицій стало затвердження Президією Верховної Ради СРСР 29 липня 1942 р. орденів Суворова, Кутузова та Олександра Невського [3]. Як зазначено у передовій органу НКО СРСР: “У військових орденах, затверджених радянським урядом у часи Великої Вітчизняної війни, втілені славні традиції могутньої російської зброї. Імена безсмертних захисників землі російської огортають їх героїчних нащадків, які відстоюють свободу та незалежність батьківщини” [4].

Тут ми знову бачимо утилітарно-практичне використання російського патріотизму у залежності від розвитку воєнно-політичної ситуації. Цікава з цього приводу оцінка К.М. Симоновим причин введення іменних орденів російських історичних постатей. На його думку, Сталін “брав готову фігуру в історії, яка була...утилітарно корисна з точки зору сучасної політичної ситуації та сучасної політичної боротьби. Це можна прослідкувати по висунутих ним для кіно фігурах: Олександр Невський, Суворов, Кутузов, Ушаков, Нахімов. Причому,...в розпал війни при затвердженні орденів Суворова, Кутузова, Ушакова, Нахімова на перше місце були поставлені не ті, хто більше залишився у народної пам'яті – Кутузов та Нахімов, а ті, хто вів війну та одержував блискучі перемоги на кордонах та за кордонами Росії... Ордени полководцям, які були введені після

перемоги під Сталінградом, були власне у такій послідовності: Суворов, Кутузов, Ушаков та Нахімов” [5].

Крім вказаних, існували проекти орденів Дениса Давидова, Петра Великого, Дмитрія Донського, Ломоносова, Багратіона, медалей “За визволення Орла”, “XXV років РСЧА”. Слід зазначити, що радянські громадяни вірно розуміли значення нагородної системи для патріотичного виховання воїнів. У фондах Центрального архіву МО РФ знаходяться багато звернень населення щодо введення нових нагородних знаків. 11 жовтня 1943 р. партторгом бюро Управління інспектування Червоної Армії Комаровим запропоновано начальнику управління П. Драчову клопотати перед командуванням про затвердження ескіза медалі “За визволення Києва” (одночасно з медалями за звільнення Мінська, Каунаса, Талліна, Риги, Кишинева) [6, с. 85]. 19 жовтня 1943 р. у листі Сталіну офіцером навчального відділу Котласького військового училища капітаном О.Я. Луста запропоновано запровадження “патріотичного ордену імені Зої Космодем’янської, яка є неперевершеним прикладом справжнього патріотизму та відданості своєму народу, це ім’я... вже слугує героїчним прикладом... будь-якому патріоту нашої країни” [6, с. 86]. На основі історичного досвіду Російської імперії запропоновані зміни у нагородній системі з введенням відзнак за вислугу років на військовій та цивільній службі [6, с. 86-87]. Ці пропозиції не були враховані, але факт їх виникнення свідчить про пробудження національної свідомості народу та його історичної пам’яті.

Цікаво, що нацистський пропагандистський апарат, досить об’єктивно оцінював прагматичне використання персоналій російської історії. Так, у донесенні уповноваженого міністерства рейху з окупованих територій Сходу при групі військ “Південь” від 22 жовтня 1943 р. зазначено: “Такі імена, як Петро I, Олександр Невський, Суворов стали підсилювальним підґрунтям для більшовицької пропаганди. Більшовики добре знають російську душу, тому і бореться Червона армія за честь “російської” зброї” [7, с. 295].

Вірогідно, найбільш яскравою ілюстрацією пропаганди російських воєнних традицій було запровадження

6 січня 1943 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР "Про введення нових знаків розрізнення для особового складу" погонів як елемента військової форми одягу. Також Наказом НКО СРСР № 25 від 15 січня 1943 р. особовий склад РСЧА з 1 по 15 лютого 1943 р. був зобов'язаний перейти на носіння нових зразків форми одягу [8, с. 24, 30-31]. Відбувається остаточний перехід від класового заперечення традицій російської армії більшовиків часів громадянської війни з їх зневажливим ставленням до "золотопогонників" до офіційного визнання спадкоємності бойової слави російської зброї. За свідченнями Д. Ортенберга, Сталін після вирішення питання щодо введення погонів в армії зазначив: "Треба сказати, що погони не нами вигадані. Ми нащадки російської воєнної слави. Від неї не відмовляємося" [9]. Головне Політичне управління РСЧА в системі патріотичного виховання в армії активно використовувало тему введення погонів як відродження традицій російської армії. Цікава у цьому відношенні стаття колишнього генерала російської імператорської армії, на той час генерал-лейтенанта РСЧА О. Ігнат'єва "Рядовий", яка була надрукована в літературно-художньому журналі ГоловПУ РСЧА "Красноармеец". Ігнат'єв підкреслює факт впровадження погонів у російській армії у 1801 р. та робить наступний висновок: "Вони (погони. – Авт.) нагадують бійцям Червоної Армії про велике значення цієї традиційної емблеми військової честі" [10, с. 3].

8 листопада 1943 р. за Постановою Президії Верховної Ради СРСР своєрідним аналогом Георгіївського хреста стає орден Слави з повним повтором кольорів георгіївської стрічки орденської колодки. Письменник Б. Горбатов таким чином прокоментував патріотичне значення цієї відзнаки, в якій відобразилася: "слава зброї нашої, слава предків наших... уся багатовікова слава російської зброї" [11]. Згідно з Постановою Ради Народних Комісарів СРСР від 21 серпня 1943 р. "Про невідкладні міри відродження господарства в районах, які визволені від німецької окупації", відбувається відкриття суворовських військових училищ як аналога кадетських корпусів, куди у першу

чергу приймаються діти загиблих військовослужбовців. На території УРСР сформовано Харківське суворовське училище (з 1947 р. – Київське) [12, с. 459].

Акцент робиться на національні риси російського солдата, основними з яких, на думку воєнних пропагандистів, є хоробрість, стійкість, ініціативність, скромність. Усе це лежить в основі патріотизму російського солдата. “Могутнє відчуття патріотизму, яке народжує ...ненависть до ворога та обумовлену самопожертву в ім'я обов'язку та військової честі” [13, с. 19]. Небувалою розмаху набуває пропаганда традицій російської армії. Нове наповнення отримують події російської воєнної історії та їх зв'язок із сучасністю у патріотичному вихованні воїнів. Активно використовуються історичні аналогії та паралелі. З цією метою згадувалися історичні події російсько-німецької війни 1756–1763 рр. ”Приклад предків, які штурмували Берлін... буде невідступно перед нами, перед кожним офіцером та бійцем Червоної Армії” [14].

Особливе місце у патріотичному вихованні червоноармійців того періоду займають події Вітчизняної війни 1812 р. [15], за допомогою яких робиться спроба пояснення “воєнного генія вождя народів” та його “стратегічної мудрості” провалів 1941 р. У 1943 р. завершені зйомки фільму “Кутузов”. Причому в фільмі відображені як бойові дії, так і партизанський рух. Тема війни 1812 р. у масовій свідомості та вихованні червоноармійців підтримувалася виданням монографії Є. Тарле, мемуарів А. Коленкура та масою драматичних п'єс, у яких центральною фігурою був М. Кутузов [16, с. 150-151]. Друкована продукція ГоловПУ РСЧА теж робить основний акцент на подіях 1812 р. Наприклад, журнал “Красноармеец” за 1944 р. із 6 публікацій у рубриці “З минулого російської армії й флоту” 4 рази звертався до теми 1812 р. [17].

Відбувається офіційне визнання спадкоємності бойових традицій російської та Робітничо-Селянської Червоної армії. У публікаціях журналу “Огонек” зазначено, що “Червона Армія... виправдала надії та довіру народу, примножила славу та велич російської зброї” [18, с. 2].

У військах масово розповсюджуються видання з науково-популярних серій “Великі люди російського народу”, “Великі борці за російську землю”, “Великі російські полководці”. За неповними даними Всесоюзної книжкової палати, наклади окремих брошур з даної тематики виглядають наступним чином: Олександр Невський – 1210000 прим., Дмитрій Донської – 2937185 прим., Мінін і Пожарський – 1559500 прим., Полтавська битва – 750000 прим., Взяття російськими військами Східної Пруссії під час Семирічної війни – 50000 прим., Суворов – 195000 прим., Кутузов – 390000 прим., Багратіон – 57000 прим., адмірал Ушаков – 75000 прим., адмірал Нахімов – 25000 прим. [19, с. 19].

Об’єктивно це викликало зростання інтересу офіцерів РСЧА до усіх сторін життя російського офіцера. Цікаво, що найбільш розповсюдженими в офіцерському середовищі були саморобні “порадники” щодо поведінки офіцера у побуті та правила етикету поведінки у суспільстві. Це було насамперед пов’язане з повною відсутністю знань у цій сфері в робітничо-селянських офіцерів та нормальною реакцією людини на цінності західного світу при виконанні визвольної місії РСЧА у Європі. Причому масштаби розповсюдження цієї саморобної продукції навіть викликали занепокоєння політапарата РСЧА. 17 квітня 1944 р. ГоловПУ РСЧА була відпрацьована Директива № 02 (звертаю увагу на надання грифу таємності. – *Авт.*) “Про заборону видання друкованих та рукописних праць, які визначають поведінку офіцерів на службі та в побуті”. Звертається увага на розповсюдження цих праць серед офіцерського складу 4-го Українського фронту. Підкреслено, що поради щодо поведінки офіцера у побуті стосуються, насамперед, питань культури під час прийняття їжі, користування столовими приборами, норм вживання спиртних напоїв, розходу грошей та відносин із жінками. Вказано на спрощений підхід до цієї проблеми та визначена важливість розуміння того, що “основою основ військової вихованості та честі радянського офіцера є, насамперед, зразкове виконання ним свого службового обов’язку перед Батьківщиною, як того вимагають воєнна присяга та статuti Червоної Армії”.

Більш того, вимагалось негайне вилучення цієї саморобної продукції та її знищення [1, с. 271-272].

Слід зазначити, що незважаючи на досить прямолінійні дії політапарата щодо цих саморобних видань, Голова ПУ РСЧА зробило правильні висновки відносно заповнення цієї прогалини у суспільному запиті. У 1945 р. була видана книга О. Кривицького “Традиції російського офіцерства”, де, крім пропаганди суто бойового компонента, розглянуті окремо правила поведінки офіцера в побуті[20, с. 71–80].

Акцентуємо увагу на тому, що пропаганда бойових традицій російської армії, звернення до традицій російського воєнного патріотизму у РСЧА мало ще й антиколабораційніську спрямованість. Це, насамперед, було пов’язано з агітаційно-пропагандистською діяльністю Комітету визволення народів Росії (КВНР) та патріотичним вихованням у його збройній складовій – Російській визвольній армії генерала А.А. Власова (РВА). Основою агітаційно-пропагандистської та виховної роботи була теза про те, що лише РВА може виступати в якості “законної спадкоємиці кращих традицій російської армії”, в якій діють ”принципи, традиції російського війська, яке стяжало багатовікову славу”. Начальник штабу РВА генерал-майор Ф.І. Трухін 18 листопада 1944 р. вимагав від командного складу армії зробити “той здоровий патріотизм, на якому так сильно спекулюють більшовики, справжньою силою” збройних сил. “Тільки чесні патріоти, – казав він, – у змозі розглядати себе як спадкоємців великих справ і військової слави великих полководців Росії – Петра І, Суворова, Кутузова, Багратіона, Скобелева та Брусилова”. Цікаво, що персоналізація “пантеону героїв“ РВА повністю повторює імена патріотичного набору радянської партійно-політичної пропаганди. Існували особливості щодо патріотичного виховання льотного складу Військово-повітряних сил (ВПС) РВА. Як приклади патріотичного служіння Батьківщині, пропагандистський апарат РВА (як, до речі, й Голова ПУ РСЧА) використовував постаті дореволюційного пілота С. Уточкіна, героя Першої світової війни штабс-капітана П. Нестерова та трагічно загиблого у 30-ті роки комбрига В. Чкалова.

Але у цьому ряду, на відміну від РСЧА, також стояв й репресований колишній заступник НКО СРСР, начальник ВПС Червоної Армії командарм 2-го рангу Я. Алксніс. Відверто антисталінська спрямованість патріотичного виховання у РВА досить ефективно використовувала трагічні події громадянської війни, колективізації, сталінських репресій проти командного складу РСЧА. Іншою особливістю патріотичного виховання у РВА було те, що її пропагандистський апарат акцентував увагу на принципі націоналізму, на відміну від інтернаціональної основи патріотизму в РСЧА [21, с. 43, 131-132, 373].

Характерною особливістю патріотичного виховання у РСЧА було його класове обмеження. Підтвердження спадкоємності бойових традицій російської імператорської армії неодмінно обмежувалося класовим характером РСЧА та новим, більш високим рівнем радянського патріотизму на основі інтернаціональної спільності радянських народів.

У доповіді начальника ГоловПУ РСЧА О. Щербакова 21 січня 1943 р. на урочисто-траурному засіданні, яке було присвячене ХІХ річниці з дня смерті В.І. Леніна, зазначено: “Історія Росії знає багато прикладів патріотизму, коли передові представники народу жертвували усім заради Батьківщини. Але історія ще не знала такого масового героїзму, такої єдиної думки усіх народів СРСР, котрі ми маємо зараз, у дні визвольної війни з німецькими імперіалістами”. Вказані джерела сили та непереможності Радянського Союзу та його Червоної Армії. Це визволення народів від експлуатації; союз робітників, селян та інтелігенції; рівність прав рас та націй; ліквідація вікової відсталості; морально-політична єдність навколо партії та Сталіна [22, с. 10-11].

Цікава у цьому контексті й стаття І. Константинова “Про тимчасові та постійно діючі фактори у війні”. “Могутнім джерелом моральної сили Червоної Армії є її гаряча любов до Батьківщини, – стверджує автор, – глибоке відчуття патріотизму, яке надихає радянських воїнів. Російська армія завжди була сильна своїми великими патріотичними традиціями... Але ніколи ще відчуття патріотизму, любові до Батьківщини не проявлялись з такою силою, як

сьогоднішня героїчна боротьба Червоної Армії з німецько-фашистськими загарбниками. Сини усіх народів СРСР... спаяні єдиними почуттям любові та відданості своїй соціалістичній Батьківщині” [23, с. 28-38, 32-33].

О. Ігнат'єв у статті “Таємниця перемоги” таким чином проводить зв'язок любові до російської Батьківщини з класовою сутністю радянського патріотизму та воєнними успіхами: “Віра (у кінцевий успіх війни. – Авт.) ...була тим сильніше, що вона була не сліпою, а свідомою, як свідомі стали усі наші почуття до Росії з хвилини Жовтневої революції” [24, с. 14].

Таким чином, апарат ГоловПУ РСЧА спираючись на пропаганду патріотичних основ російського народу, тем не менш посилено обмежував його класовими постулатами. Для пропаганди радянського патріотизму використовувалися постаті, яки могли бути, хоча б умовно, віднесені до борців з царським режимом, або аполітичні особи. Аналіз редакторської політики журналу ГоловПУ РСЧА “Красноармеец” за 1944 р. свідчить про те, що в рубриці “Замечательные люди нашей Родины” було надруковано 17 біографій. Із них 6 були присвячені письменникам, 3 – вченим, 2 – мандрівникам, по одній – композиторам, художникам, політичним діячам (Б. Хмельницький) та революціонерам (Я. Свердлов) [17].

Висновок. Отже, патріотизм радянського воїна у роки Великої Вітчизняної війни був багатоплановим та складним явищем. В умовах імперативного проведення виховних заходів в армії патріотизм набув рис дивного поєднання національно-патріотичних та революційно-інтернаціоналістських тенденцій. Домінування тієї або іншої тенденції не виключало одночасного існування своєї протилежності. Безпрецедентне звернення пропагандистського апарата РСЧА до використання бойових традицій російського народу у 1942–1944 рр. не мало аналогів ні в минулому, ні у майбутньому в радянській історії. Прагматичне використання патріотизму російського народу мало на меті досягнення стратегічного результату – перемоги над нацизмом. Для виконання цього завдання комуністична верхівка вже не

перший раз тактично поступилася догматами пролетарського інтернаціоналізму та соціалістичного вчення. Безумовно, найсильнішою стороною виховання патріотизму в армії була його спрямованість на патріотизм кожної нації, як частину загальносоюзного патріотизму. Система виховання патріотизму воїнів-українців ґрунтувалася на: визнанні провідної ролі російського народу, інтернаціоналізмі та братерстві народів СРСР, боротьбі з проявами буржуазного націоналізму.

1. Русский архив. Главные политические органы Вооруженных Сил СССР в годы Великой Отечественной войны: документы и материалы, 1941–1945 гг. Т. 17–6 (1–2). / [Под общ. ред. ген.-майора В.А. Золотарева]. – М.: ТЕРРА, 1996. – 672 с.
2. Военные знания политработника // Красная звезда. – 1942. – 18 декабря. – С. 1.
3. Указы Президиума Верховного Совета СССР об учреждении орденов и медалей СССР (май 1942 г.– июнь 1943 г.). – М.: Известия Сов. депутатов трудящихся СССР, 1943. – 63 с.
4. Первые ордена Александра Невского // Красная Звезда. – 1942. – 19 ноября. – С. 1.
5. *Симонов К.М.* Глазами человека моего поколения [Электронный ресурс] / К.М. Симонов. – Режим доступа до сайта: http://www.hrono.ru/libris/lib_s/simonov12.php.
6. *Иванов С.А.* Орден должен иметь глубоко патриотическое по своему значению содержание / С.А. Иванов // Исторический архив. – 2009. – № 2. – С. 82–89.
7. *Косиц В.М.* Україна в Другій світовій війні: Зб. докум. / [упор. В.М. Косиц]. – Т. 3. – Золочів: Місіонер, 1999. – 184 с.
8. Русский архив: Великая Отечественная: Т. 13 (2–3). Приказы Народного комиссара обороны СССР. 1943–1945 гг. / [Под общ. ред. ген.-майора В.А. Золотарева]. – М.: ТЕРРА, 1997. – 456 с.
9. *Ортенберг Д.И.* Сорок третий: Рассказ-хроника / Д.И. Ортенберг. – М.: Политиздат, 1991. – 414 с.
10. *Игнатъев А.А.* Рядовой / А.А. Игнатъев // Красноармеец. – 1943. – № 1. – С. 2-3.
11. *Горбатов Б.* Орден Славы / Борис Горбатов // Красноармеец. – 1944. – № 1. – С. 14.

12. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК: В 16 т. – 9-е изд., доп. и испр. – М.: Политиздат, 1985. – Т. 7. 1938–1945. – 574 с.
13. *Осинов К.* Славные воинские традиции великого русского народа / К. Осинов // Пропагандист. – 1944. – № 3-4. – С. 19-28.
14. *Вишневский Вс.* Разгром немцев и взятие Берлина в войне 1756–1763 / Всеволод Вишневский // Красноармеец. – № 13-14. – С. 16-17.
15. *Берков Е.* Стойкость русских воинов (Бородинский бой, сентябрь 1812 года) / Е. Берков // Спутник агитатора. – 1942. – № 17. – С. 18-22; *Тарле Е.* Михаил Илларионович Кутузов/Е. Тарле// Красноармеец. – 1943. – № 8. – С. 1-2.
16. *Дацишина М.В.* Тема Наполеона и войны 1812 г. в советской и нацистской пропаганде в ходе Великой Отечественной войны / Марина Дацишина // Вопросы истории. – 2011 – № 6. – С. 149-156.
17. Красноармеец. – 1944. – № 23-24.
18. Слава Красной Армии // Огонек. – 1944. – № –6 (870–871).
19. Патриотизм советского народа в годы Великой Отечественной войны: Метод. реком. к курсам: “Отечественная история” и “Судьбы русской интеллигенции” / [Сост. И.В. Родионова]. – М.: Московский гос. ин-т электроники и математики, 2010. – 32 с.
20. *Кривицкий А.* Традиции русского офицерства / А. Кривицкий. – М.: Воен. издат. нар. комиссариата обороны, 1945. – 107 с.
21. *Гофман И.* Власов против Сталина. Трагедия Русской Освободительной армии / Иоахим Гофман. – М.: Астрель, АСТ, 2005. – 536 с.
22. *Щербаков А.* Под знаменем Ленина-Сталина мы победим / А. Щербаков // Пропагандист. – 1943. – № 2. – С. 3–12.
23. *Игнатъев А.А.* Секрет победы / А.А. Игнатъев // Красноармеец. – 1943. – № 5-6. – С. 14-15. 24. *Игнатъев А.А.* Секрет победы / А.А. Игнатъев // Красноармеец. – 1943. – № 5–6. – С. 14–15.

Надійшла до редколегії 02.09.2013 р.

Рецензент: Ю.Ю. Сливка, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедру гуманітарних дисциплін, Львівська фінансова академія, м. Львів

Гула Р.В.

СООТНОШЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО И ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНОГО В ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ЛИЧНОГО СОСТАВА РАБОЧЕ-КРЕСТЬЯНСКОЙ КРАСНОЙ АРМИИ В ПЕРИОД ОСВОБОЖДЕНИЯ УКРАИНЫ 1942–1944 гг.

Проанализированы место и роль патриотического и интернационального воспитания в Рабоче-Крестьянской Красной Армии в период 1942–1944 гг. Раскрыта сущность “русскоцентричной” составляющей в построении новой концепции советского патриотизма. Освещены особенности и тенденции доминирования национальной и интернациональной констант во время освобождения Украины и поддержания баланса этих составляющих в процессе патриотического воспитания. Рассмотрена антиколлорабационистская составляющая советского патриотизма.

Ключевые слова: пролетарский интернационализм, русский патриотизм, партийно-политическая работа.

Hula R.

THE RATIO OF NATIONAL AND INTERNATIONAL IN THE PATRIOTIC EDUCATION OF SOLDIERS OF THE RED ARMY DURING THE LIBERATION UKRAINE IN 1942–1944

Analyzed the role and place of patriotic and international education in the Workers and Peasants' Red Army during the 1942–1944. The essence of “russkotsentrichnoy” component in the construction of a new concept of Soviet patriotism. Highlight the features and trends of the national and international dominance of the constants in the liberation of Ukraine and maintain the balance of these components in the process of patriotic education. Considered antikollaboratsionistskaya component of Soviet patriotism.

Key words: proletarian internationalism, russian patriotism, party-political work.